

selvittääkseen, mistä syistä *-aida-, *-äidä-verbrit ovat pyrkinet monesta itämerensuomalaisesta kielestä katoamaan. Toiseksi hän on koettanut valaista *-aida-, *-äidä-verbien johto-opillista asemaa myöhäiskantasuomessa ja hahmotella sen perusteella verbityypin syntyhistoriaa. Tämän mukaisesti teos jakautuu kahteen pääjaksoon, joista ensimmäisessä käsitellään kyseisten verbien edustusta ja lähihistoriaa eri ims. kielissä ja toisessa näiden verbien ikäkerrostumia ja alkuperää.

Teoksessa voi nähdä myös toisenlaisen kahtiajaon, nimittäin aineisto-osan ja käsittelyosan, joskaan ne eivät ole jyrkästi erillään toisistaan vaan sopivasti limittyneinä. Kun *-aida-verbrit on mahdollista erottaa alkuperäisistä *-ada- verbeistä vain suomessa ja vepsäläis-lyydiläisellä kielialueella, ovat ymmärrettävästi juuri näitä kielimuotoja koskevat aineistot keskeisiä. Avainkieleksi osoittautuu nimenomaan suomi, jonka *-aida-verbistö on konservatiivisinta. Suomen osalta taas ratkaisevat todisteet ovat löydettävissä vanhasta kirjasuomesta ja eteläpohjalaismurteista (vrt. esim. Agricolan *auaian* = Laihian *avajan* 'avaan' < **avaidan*), ja kiintoisia reliektejä sisältyy myös savolaisiin kansanrunoihin. Väittelijä on pitänyt suhteellisen nuorina niitä muiden kielten *-aida- verbejä, joilla ei ole tämänvartaloisia vastineita suomessa.

On pidettävä huomattavana ansiona sitä, että tekijä on esitellyt erityisen perusteellisesti aiheen kannalta tärkeimpien kielten aineistot. Varsinkin Agricolan osuus on ilmeisen aukoton, sillä kirjoittaja on poiminut Agricolan *-aida-verbrit sekä täydellisestä saneluettelosta Index Agricolaensis että Agricolan teoksista. Eteläpohjalaismurteiden aineiston hän on koonnut sekä kyselykirjein että itse haastatteleamalla. Hieman yllättävää on, ettei Lehtinen ole turvautunut vepsäläisiin ja lyydiläisiin kielenoppaisiin, vaikka tähän olisi ilmeisesti tarjoutunut tilaisuuksia hänen toimiessaan yliopistonlehtorina Petroskoissa. Hän on kuitenkin käyttänyt näiden kielten osalta niin keskeisiä ja luo-

Verbijohdosten historiaa itämerensuomessa

TAPANI LEHTINEN *Itämerensuomen verbien historiallista johto-oppia: suomen avajaa, karakajaa -tyyppiset verbrit ja niiden vastineet lähisukukielissä*. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 169, Vammala 1979. IX + 363 s.

Esiteltävänä olevalla tutkimuksella, Tapani Lehtisen väitöskirjalla, on ollut kaksi päämäärää. Hän on ensinnäkin ottanut

tettavia lähteitä, että olennaisia lisiä tuskin olisi ollut saatavissa kielimestareiltaan. Tärkein osa viron ja vatjan aineistosta taas on peräisin Viron tiedeakatemian kielen ja kirjallisuuden instituutin kokoelmista. Tutkimusaineiston pääosa on siis peräisin arkistoista, sanakirjoista ja kielenäytekokoelmista. Väitöskirjan aineistoa voidaan pitää kaikkiaan hyvin riittävänä ja luotettavana.

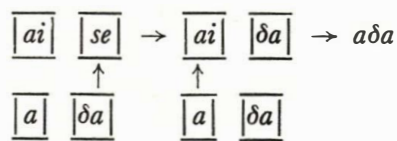
Kirjan alaotsikossa mainituista *avajaa* ja *karkajaa* -verbeistä toisen saattaisi feninistisen koulutuksen saanut lukija ensi näkemältä korvata vaikkapa *heläjää*-verbillä, mutta erinäisistä syistä on mainittujen esimerkkisanojen käyttö perusteltavissa. Tosin semanttisesti ja johto-opillisesti yhtenäisimmän **-aida-* verbien ryhmän muodostavat juuri *heläjää*-tyyppiset verbit, joita Lehtinen nimittää kontinuaatiivityypiksi. Kaikkia muita **-aida-* verbejä hän nimittää sekatyypiksi. Jälkimmäinen termi ei ole kovin onnistunut; erään toisen tyyppin nimityksenä esiintyy tätä läheisesti muistuttava termi sekaantumatyypiksi.

Lehtisen väitöskirja on kauttaaltaan varsin huolellista työtä, ja teknisistä yksityiskohdista on vain vähän huomautettavaa. Periaatteellisesti kovin onnistuneena ei voi pitää kirjoittajan tapaa asettaa hakasulkeisiin sekä omat että jo lähteesseen sisältyneet lisäykset tai kommentit. Virheelliseksi on katsottava viron *kukksan* rekonstruoitu asu **kukkoi* (s. 226); vrt. yks. gen. *kuke*, joka viittaa *ei*-nominiin **kukkei*. Vepsän kielen esimerkkejä suomentaessaan kirjoittaja on voinut hyödyntää myös venäjän taitoaan, ja nämä suomennokset ovat yleensä asianmukaiset. Kuitenkin veps. muoto *kurikou* on suomeksi 'kurikalla' eikä 'nyrkillä' (s. 111), ja verbi *bruhkaita* on merkitykseltään momentaanisempi kuin 'kaataa', nim. 'läikäyttää' (ven. *vyplesnut'*). Liivin verbin *kaibâ* diftongi on paradigmaattisessa kestonvaihtelussa *kaibâ* : *kaibâ_B* (s. 230). Tämäntapaisia epätarkkuuksia esiintyy teoksen laajuuteen nähden merkityksellisen vähän.

Kantasuomalaisen ajan käsitettä Lehtinen on joutunut venyttämään äärimmilleen. Aivan selvä on se hänen lähtökohdansa, että **-aise-*, **-äise-* johtimet eivät tämänaiaisina voi olla varhaiskantasuomalaisia. **-aida-* verbien synnyn äärirajat näyttävät määräytyvän niistä Lehtisen toteamuksista, että a) nämä verbit ovat juuriosiaan myöten nuorehkoja, enintään kantasuomalaisia (s. 246), ja b) että ne ovat lohjenneet **-aise-*, **-äise-* verbeistä syvällä kantasuomessa, niin syvällä, että myöhempi kehitys on voinut tarkkaankin peittää tyyppien varhaisen jakolinjan kulun (s. 317). Nämä määritykset näyttävät kattavan koko varhaiskantasuomen jälkeisen ajan kantasuomesta. Tähän ei välttämättä sisälly mitään virheellistä ajoitusta. Kantasuomalaisten **-aise-*, **-äise-* verbien määrä näyttäisi Lehtisen tutkimuksen mukaan supistuvan hyvin pieneksi, oikeastaan vain yhteen verbiin *katkaista*. Tekijä itsekin arvelee, että todellisuudessa verbejä on ollut enemmän. Verbi *katkaista* on levikiltään kyllä Suomenlahden etelä- ja pohjoispuolinen, mutta oikeastaan myös suomen verbien *halkaista*, *huikaista*, *lohkaista*, *potkaista* ja *sokaista* **-aida-* vastineilla on Suomenlahden pohjoispuolella niin laaja levikki (vähintään kolmessa kielimuodossa), että niitäkin voisi pitää (pohjois)kantasuomalaisina; monitahoinen rinnakkaiskehitys tai lainautuminen ei tässä tunnu kovin todennäköiseltä. Ilmeisesti oikea on väittelijän esittämä oletus eri verbityyppien määrien suhteista myöhäiskantasuomessa: eniten oli **-ada-* verbejä, seuraavaksi eniten **-aida-* verbejä ja vähiten **-aise-* verbejä.

Määrienkin suhteet tukevat sitä Lehtisen varsin vakuuttavasti oikeaksi osoittamaa ja jo D. V. Bubrihin v. 1940 esittämää teoriaa, että **-aida-* verbityyppi on syntynyt **-aise-* verbeistä yhteisten *si*-loppuisten imperfektimuotojen välityksellä: **makasi-* : **makaða-* = **katkaisi-* : *x*, josta analogiaverrannosta *x* = **katkaida-* pro **katkaise-*. Tässä syntyprosessissa on siis ollut huomattava merkitys imperfekti-

muodoilla, mutta varsinainen primus motor ovat olleet *-ada- verbit, joiden funktiota voitaisiin havainnollistaa näinkin:

Täten siis *-ada- verbien paine on ensin kohdistunut *-aise- suffiksin loppuosaan ja sitten jäljelle jääneeseen alkuosaan. Useimmissa ims. kielissä ja murteissa *-aida-, *-äidä- verbit ovatkin mukautuneet alkuaan diftongittomiin *-ada-, *-ädä- verbeihin niin täydellisesti, että nykyisin näitä verbityyppejä ei voida kaikissa kielissä lainkaan erottaa toisistaan.

Pienen lisän *kaivata*-verbin historiaan olisi tarjonnut Virittäjässä v. 1927 julkaistu vanhin tiedossa oleva eteläpohjalainen kielennäyte, jossa on vuodelta 1679 merkintä *caipai* 'kaipasi'. Väitöskirjan jo ilmentyttyä on muuten ilmennyt A. P. Barantsevin tutkimuksista, että useita *-aida- verbejä sisältyy 1600-luvun alkupuolelta peräisin olevaan lyydiläiseen loitsuun. Lehtinen on voinut osoittaa, että vanhassa kirjasuomessa viimeinen *-aida- verbien diftongista kertova merkki, verbien heikkoasteinen taivutus, oli väistymässä jo 1500-luvulla. Diftongi oli näistä muodoista hävinnyt jo dentaalispirantin kadon yhteydessä.

Lehtisen väitöskirjaan sisältyy monia hyviä metodisia keksintöjä. Kun *-aida- verbit ovat yleensä niin nuoria, että niissä ei näytä olevan kantasanaa, Lehtinen on ottanut avuksi juuri-käsitteen. Juuri jää jäljelle sanasta, kun korrelaatiosuhteiden tarkastelun jälkeen erotetaan johdinosa. Näin rekonstruoitava juuri ei ole välttämättä koskaan esiintynyt itsenäisenä sanana. Menettelynsä idean kirjoittaja on ilmeisesti saanut indoeurooppalaisesta kielentutkimuksesta. Huomiota hän on kiinnittänyt myös *-aida- loppuosiin lainasanoihin, joita on toistakymmentä. Ne

ovat yhtä lukuun ottamatta germaanisista lainoista, kuten varsinkin Jorma Koivulehto on osoittanut. Onnistuneesti Lehtinen on hyödyntänyt myös kansanrunoja, joista erityisesti savolaisrunot ovat säilyttäneet reliktinomaisesti *-ada- verbit erillään *-aida- verbeistä. Hyvin taitavasti hän on selvittänyt myös *-aise-, *-äise- verbien varhaishistoriaa fennougriстикан valossa ja tehnyt päätelmiä suffiksin alkumerkityksestä. Runsaasti Lehtinen on joutunut kiinnittämään huomiota deskriptiiviverbeihin, koska *-aida- verbit ovat suurelta osalta juuri deskriptiivisiä. Hyvin uskottavasti hän osoittaa kantasananomien *-aida- verbien ekspressiivin alkuperän kaksitavuisten ekspressiiviverbien avulla.

Tapani Lehtisen väitöskirjasta käy hyvin ilmi sekin, mitä ei ole ollut mahdollista toistaiseksi saada selville. Ei ole löytynyt keinoa, jolla varmasti paljastettaisiin *-ada-, *-ädä- ja *-aida-, *-äidä- verbikategorioiden erillisyydet vatjassa, virossa ja liivissä. Muutamissa kielimuodoissa taas — kuten vepsässä — eivät ole erotettavissa kontinuaatiivi- ja sekatyypin verbit. Ei ole myöskään täysin selvää, missä määrin muutosprosessi *-aise- → *-aida- on tapahtunut eri kielissä itsenäisesti, missä määrin suoraan lainautunut toisesta kielestä tai missä määrin se on mahdollisesti kantakielen perua. Tällaiset ratkaisemattomat ongelmat eivät kuitenkaan vähennä tämän tutkimuksen arvoa.

Lehtisen väitöskirjan ansioita ovat edustava aineisto ja siihen perustuvat loogiset selitykset ja päätelmät. Painettuja lähde-teoksia on ollut yli 300, muita lähteitä ja tiedonantajia myös satoja. Teoksen kirjoittajan on ollut perehdyttävä varsin hyvin kaikkiin itämerensuomalaisiin kielisiin. Teos on perusteellisten tutkimusten jälkeen muotoutunut luja ja kypsä kokonaisuus, ja se kuuluu tähänastisen itämerensuomalaisten kielten historiallisen johto- ja taivutusopin tutkimuksen perusteoksiin.

Seppo Suhonen